

Mutluluk ve Tüketim Arasındaki İlişki: Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğrencileri Örneği

Eren Can GÜRBÜZ⁵

Şahin NAS⁶

Erkan AKTAŞ⁷

ÖZET

İktisat biliminde tüketim ve mutluluk arasındaki ilişki önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bu sebeple çalışmanın amacı Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine yönelik tüketim kalıpları ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmada Oxford Mutluluk Ölçeği (OMÖ) anketi kullanılarak 286 öğrenciyle görüşme yapılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler sıralı probit (ordered probit) model yöntemiyle analiz edilmiştir. Analizin sonucunda elde edilen bulgulara göre öğrencilerin harcamaları ve mutluluk arasında bir ilişki olmadığı tahmin edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tüketim, Mutluluk, Tüketim-mutluluk ilişkisi.

⁵ aktaserkan@gmail.com

⁶ aktaserkan@gmail.com

⁷ aktaserkan@gmail.com

GİRİŞ

Mutluluk kavramının; tıp, sosyoloji, psikoloji ve iktisat gibi bilim dallarında ilgi gördüğü ve yoğun araştırmalara konu olduğu söylenebilir (Şeker, 2011: 116). Mutluluk kavramını iktisadi olarak değerlendirildiğinde iktisat ve psikoloji bilimlerinden yararlandığı ve dolayısıyla mutluluk ekonomisinin bu iki bilim dalının ortak çalışma alanı olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda, iktisat bilimi bireylerin iktisadi tercihleri ile ilgilenirken, psikoloji bilimi bireyin davranışları, bu davranışlara neden olan faktörler ve davranışların sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Her iki alanın da mutluluk kavramını doğrudan veya dolaylı olarak içermesiyle birlikte mutluluk ekonomisinin teorik altyapısı meydana gelmektedir. Dolayısıyla mutluluk ekonomisi, iktisat ve psikoloji bilimlerinin teorik ve ampirik bulgularının etkileşimi sonucu ortaya çıkan davranışsal iktisadın bir alt disiplindir (Rojas, 2007: 1, Dumludağ, 2011: 8-9 ve Eser ve Tiogonbaeva, 2011: 288).

Psikoloji literatüründe mutluluk kavramı; öznel iyi oluş (subjective well-being) kavramının önemli bir bileşeni olarak ele alınmaktadır. Öznel iyi oluş kavramı ise, mutluluk/duygusal ve bilişsel/yaşam doyumunu (life satisfaction) olmak üzere iki ana bileşenden oluşmaktadır. Duygusal bileşenler sık sık yaşanan ümit, gurur, neşe, heyecan, güven ve ilgi gibi olumlu duygulardan ve nadiren yaşanan nefret, suçluluk, öfke gibi olumsuz duygulardan oluşmaktadır (Çirkin ve Göksel, 2016: 376 ve Şeker, 2010: 116). Bilişsel bileşenler ise yaşam doyumundan oluşmaktadır. Bu anlamda yaşam doyumunu, bireyin beklentileri ve sahip olduğu yaşam kalitesi faktörlerinden elde etmiş olduğu hislerle ilgili bir karşılaştırmadır ve somut temellere dayandığı ileri sürülebilir. Mutluluk ise, bireyin yaşamını kendi değerleri çerçevesinde anlamlı, huzurlu bir biçimde algılama sürecidir (Çirkin ve Göksel, 2016: 379). Ancak çoğu çalışmada bu iki bileşenin aynı anlamda kullanıldığı görülebilmektedir⁸.

Dolayısıyla mutluluk kavramı, bireylerin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini ifade etmektedir. Ayrıca insanların yaşamlarında ulaşmaya çalıştıkları nihai bir hedef olduğu söylenebilir (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 46). Bu bağlamda mutluluk; bir bireyin bugünkü (anlık durum) yaşamının genel kalitesini (genel refahını) olumlu olarak değerlendirme derecesi olduğu ileri sürülmekle birlikte filozofların, araştırmacıların üzerinde uzlaştıkları bir tanım

⁸ Örneğin bkz: Alexandrova (2005).

olduğu söylenemez (Rojas, 2007: 2). Bu açıdan mutluluk kavramını farklı şekillerde tanımlayan bazı yaklaşımlar aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Mutluluk İle İlgili Bazı Kavramsal Referanslar.

Stoacı Yaklaşım (Stoicism)	Stoacı yaklaşımda mutluluk, her şeyi olduğu gibi kabul etmektir.
Erdem Yaklaşımı (Virtue)	Erdem yaklaşımında mutluluk, kendimiz ve başka bireylerle olan ilişkilerimizde doğru davranma hissidir.
Eğlence, Zevk Yaklaşımı (Enjoyment)	Bu yaklaşıma göre mutluluk, bireyin yaşamından elde ettiği şeylerden zevk almasıdır.
Anı Yakalama Yaklaşımı (Carpe diem)	Anı yakalama yaklaşımında (Carpe diem) mutluluk, bireyin yaşadığı her anından zevk almasıdır.
Memnuniyet, Tatminlik Yaklaşımı (Satisfaction)	Bu yaklaşıma göre mutluluk, bireyin kendisinden, yaşamından ve sahip olduğu her şeyden keyif almasıdır.
Ütopyaçı Yaklaşım (Utopian)	Ütopyaçı yaklaşımda mutluluk, bireyin erişemeyeceği ve ancak yaklaşabileceği bir durum olarak tanımlanmaktadır.
Huzur, Sakinlik Yaklaşımı (Tranquility)	Bu yaklaşıma göre mutluluk, bireyin sakin ve huzurlu bir yaşam sürmesi ve ulaşamayacağı şeylerden vazgeçmesidir.
Yerine Getirme, Gerçekleştirme Yaklaşımı (Fulfilment)	Gerçekleştirme yaklaşımına göre mutluluk, bireyin yeteneklerini tam olarak kullanabilmesidir.

Kaynak: Rojas, 2007: 6 & Çirkin ve Göksel, 2016: 378.

Tablo 1’de görüldüğü gibi mutluluk kavramının tanımıyla ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Sonucunda mutluluk kavramının sübjektif olduğu açıkça görülmektedir. Dahası mutluluk kavramı bireyin içinde bulunduğu nitel ve nicel faktörlere göre değişkenlik gösterebilir. Ayrıca bireyin bulunduğu ülke, bölge, coğrafi koşul ve toplumun kültürel değerlerine göre mutluluk kavramının tanımı değişkenlik gösterebilir. Örneğin; bazı ülke ve bölgelerde mutluluk kavramı her şeyi olduğu kabul etmek (stoacı yaklaşım) anlamına gelebilirken başka bir ülkede bireyin kendisine ve başkasına olan ilişkilerde doğru davranma hissi (erdem yaklaşımı) anlamına gelebilir (Şeker, 2011, Rojas, 2007: 6 ve Esterlin, 1995: 36).

Mutluluk kavramı üzerine yapılan farklı tanımlardan yola çıkarak yapılan bu çalışmada davranışsal iktisadın bir alt disiplini olan mutluluk ekonomisi çerçevesinde Çukurova Bölgesinde⁹ bireylerin mutluluk ve tüketim davranışları arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bireylerin mutluluğu ve tüketimi arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla Çukurova Bölgesindeki bireyler ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek anket çalışması yapılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler sıralı probit ve logit model yöntemiyle Adana, Mersin ve Çukurova Bölgesi, düşük gelir düzeyi, orta gelir düzeyi ve yüksek gelir düzeyi olmak üzere altı model tahmin edilmiştir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra mutluluk ekonomisi ile ilgili teoriye ve literatüre yönelik bir çalışma yapılmış, üçüncü bölüm çalışmanın yöntemine ve ampirik analizine ayrılmıştır. Son bölümde ise çalışmada elde edilen bulgular tartışılmıştır.

1. LİTERATÜR VE TEORİK ÇERÇEVE

İktisat literatürüne hâkim ana akım teoriler, varsayımlar üzerine kurulmaktadır ve bu varsayımlar aracılığıyla ana akım teoriler bir takım politika önerilerinde bulunmaktadır (Bocutoğlu, 2014:1). Bu bağlamda, özellikle neo-klasik iktisadi düşünce, varsayımlar üzerinde hareket etmektedir. Bu açıdan önemli varsayımlardan biri de rasyonellik kavramıdır. Bu varsayıma göre bireyler rasyoneldir ve rasyonel bir şekilde karar alırlar. Tüketim açısından değerlendirilirse, rasyonel bireylerin yani en iyi alım-satım işlemi gerçekleştiren bireylerin, tüketim miktarı (tüketim sepetinde bulunan mal ve hizmet miktarı) arttıkça toplam faydası yani mutluluk düzeyinin arttığı varsayılmaktadır (Hatipoğlu, 2012: 5). Tüketim miktarının

⁹ Mersin ve Adana merkez ilçeleri için çalışma yapılmıştır.

artmasıyla bir tüketim toplumu oluşmaktadır. Bu anlamda tüketim toplumu, günümüzde toplamları tanımlamak için kullanılan önemli terimlerden biridir. Bu kavramla anlatılmak istenen bir toplumun mal ve hizmet üretmekten ziyade mal, hizmet ve boş zaman tüketimi biçiminde bir tüketim davranışı sergilemesidir. Bu bağlamda bir tüketim toplumunda zenginliğin artması, burjuvalaşma, popüler ve kitlesel bir kültürün oluşması, bireyciliğin artması ve tüketim sektörleri çeşitliliğinin artması gibi eğilimler ortaya çıkabilmektedir (Bayhan, 2011: 223). Neo-klasik teorisi de birey ile mal ve hizmet (tüketim) arasındaki ilişkinin fayda ile oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle bireysel fayda kavramı tüketici davranışları yaklaşımında önem taşımaktadır (Savaş, 2000: 516-518). Ayrıca ekonomik faaliyetler bireylerin refah duygusunu zenginleştirdiği ve bireyi mutlu ettiği sürece önemlidir (Osvald, 1997: 1815).

Tüketici davranışları yaklaşımında fayda; mal ve hizmet tüketiminin pozitif bir fonksiyondur. Fayda yani diğer bir tanımıyla mutluluk bireyin tüketim miktarının artması ile artmaktadır. Tüketim çalışmalarından önem verilen bir diğer kavram hedonizm kavramıdır. Bu kavram farklı anlamlarda kullanılabilir. Ahlak felsefesinde hedonizm iyi bir yaşamın zevkli bir yaşam olması gerektiği şeklinde tanımlanmaktadır. Psikolojide ise zevk aramanın insan davranışının itici gücü, temel motivasyonu olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda bu kavram yaşam tarzın önemli bir rol oynamaktadır (Veenhoven, 2003: 437). Bu çalışmada ise hedonik tüketimin, mal ve hizmetler karşısında heyecan verici durumu ifade eden tavrına karşın fayda, tüketilen miktar ile ilişkili olarak ifade edilmektedir (Kükre, 2011: 80). Dolayısıyla bireyler mutluluk seviyelerini maksimize etmek için tüketim ve tüketim yapmama arasında tercih yapmaktadırlar (Jevons, 1965: 11). Smith'e göre mutluluk, tüketimin aksine dinginlikte bulunmaktadır. Buna göre bireyler daha fazla tüketim yaptıklarında üç değerli özelliği unutmaktadırlar. Bunlar; sakin yaşama biçimi, genel sosyal refah ve ihtiyatlılıktır. Bu üç özelliğin sürekli hale gelmesi durumunda ekonomik aktivitelerin yavaşlayabileceği ileri sürülmektedir (Busch, 2008: 66-67). Ayrıca Smith mutluluğun belirleyicisi olarak fiziki yaşam standartlarına gönderme yapmaktadır. Bu konuda en büyük katkı ve radikal yaklaşımın Jeremy Bentham tarafından yapıldığı söylenebilir. Bentham toplumdaki her bireyin nihai amacının mutluluğu erişmek olduğunu vurgulamakta ve kamu politikalarının da daha fazla mutluluğu sağlamaya yönelik olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda Bentham mutluluğu, yaşamdan alınan

keyif, zevk ve acıların toplamı olarak tanımlar (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 211 ve Eser ve Toıgonbaeva, 2011: 289).

İktisadi düşünceye göre değerlendirildiğinde, bireylerin hoş bir içsel deneyime, mutluluk anlayışına benzeyen soyut bir ruh hali olarak tatmini ve faydayı maksimize etmeye çalıştıkları varsayılır. İktisadi faaliyetlerin amacı, pozitif tatmine yönelik bir ruh hali olarak görülmüştür. Bu anlamda Bentham; zevk, mutluluk ve faydayı aynı anlamda kullanmaktadır ve mutluluğu bireylerin sürekli olarak daha fazla ve daha fazla tatmini için yapılan çaba olarak ifade etmektedir (Burns, 2005: 46). Buna göre faydacılar, mutluluk ile zevki ilişkili hale getirerek büyük ölçüde duyusal olan öznel arzuların tatmini, yüce bir iyilik amacıyla kutsallaştırmaya çalışmışlardır. Ancak mutluluk terimi, Aristo'dan beri klasik felsefede nihai bir iyi oluş halini ifade etmektedir (Weisskopf, 1996: 62-88).

Tüketmek, bir mal veya hizmetin varlığını gerçekten veya manen yok etmektir. Bu anlamda mal ve hizmetler yenilerek veya eskitilerek fiziksel olarak yok olmakta veya çekiciliğini yitirmektedir. Bu şekilde tüketicide artık istek uyandırmaz hale gelir ve bireylerin ihtiyaçlarını ve arzularını tatmin etme kapasitelerini yitirirler. Bu şekilde tüketim için uygunsuz hale gelir. Ancak bireylerin daha fazla tüketmesi için yeni bir psikolojik yaklaşım ve bir tür iktisadi güdü tarafından tüketime yönlendirilmekte ve bireylerin tüketim halinin devam edebilmesi için sürekli olarak cezp edici yeni isteklere maruz bırakılması gerekmektedir. Bu amaçla mal ve hizmetlerin sembollerle veya ilgi uyandıran reklam yöntemleri kullanılarak bireylerin tüketim güdülerini canlı tutulmakta ve bireylerin tercihleri yönlendirilmektedir. Ancak tüketicinin, kullanılan sembol veya nesnelere çekici gelmesi nedeniyle daha yüksek tüketim eğilimine girmesi ve yüksek fiyatları ödemeye razı gelmesi "rasyonel birey ve iktisadi birey (homoeconomics)" varsayımına pek uymamaktadır. Bu nedenle tüketimdeki bu rasyonel dışı faaliyetler sadece bolluğun değil, nesnel doğruya ve ortak faydaya ilişkin tüm kalıntıları ortadan kaldırarak bireyi değer yoksunluğuna iten biçimselci fayda ve refah kuramının bir sonucudur (Bauman, 1999: 39-43 ve Weisskopf, 1996: 94).

Genel olarak davranışsal iktisat literatüründe yapılan çalışmalarda gelirin¹⁰ öznel iyi oluş bileşenleri olan mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmektedir. Bu

¹⁰ Çalışmalarda gelir, nispi gelir (relative income), mutlak gelir (absolute income) ve beklenen gelir (expected income) olarak analiz edilmektedir.

doğrultuda mutluluğun gerçek hayat koşullarına bağlı olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Aynı şekilde mutluluğun (refahın) ölçütü kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla olarak görülmekte ve insanların mal ve hizmet tüketme eğilimlerinin artmasıyla daha mutlu olacakları görüşünü savunan ekstrem bir görüşte vardır. İktisatçılar, mal ve hizmet dışındaki diğer koşulların refahı etkilediğini kabul etmekle birlikte genel olarak sahip olunan mal ve hizmet miktarının artmasıyla büyük ölçüde refahın (mutluluğun) genel seviyesinin olumlu yönde etkileneceğini varsaymaktadırlar (Esterlin, 2006: 466). Bunun yanı sıra hem iktisat biliminde hem de psikoloji biliminde insanların mutlu oldukları dönemlerin farklılık gösterdiğini ileri sürebiliriz. Kimisi gençken, kimisi yaşlıyken kimisi de orta yaşlarda daha mutlu veya daha mutsuz olabilmektedir. Ancak özellikle ergenlik stresi, orta yaş bunalımı ve ihtiyarlık gibi yaşamın belirli dönemlerinde insanların daha stresli ve daha mutsuz olduğunu söylemek yanlış olmaz (Esterlin, 2006: 464). Ayrıca bireyin mutluluğu, toplumun ortalama yaşam düzeyinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Çünkü birey yaşam düzeyini içinde bulunduğu toplumun koşullarına göre kıyaslayarak değerlendirmektedir. Yani genel olarak bireylerin yaşam seviyeleri artarsa öznel yaşam seviyesi de artar. Gelir seviyesi değişmeyen birey, nesnel koşulları daha önceki durumuyla aynı kalmasına rağmen toplumda bir iyileşme olması durumunda birey kendini kötü hissedecektir (Esterlin, 1995: 36 ve Rojas, 2007: 1).

Bu bağlamda öznel iyi oluş ve gelir arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmaların büyük bir çoğunluğunda bu iki değişken arasında anlamlı ve yüksek bir korelasyonun olduğu görülmektedir (Diener vd. 1993: 195, Wu ve Li, 2017: 49, Köksal ve Şahin, 2015: 46). Veenhoven ve Dumludağ, (2015) tarafından 1950-2010 dönemleri arasında 1531 veri kullanarak 67 ülke için yapılan analizde, çoğu ülkede bu durumun geçerli olduğu görülmektedir. Ancak, mutluluk ile ilgili çalışmaların çoğunda nispi gelirin mutluluk üzerinde mutlak gelirden daha da önemli olduğu görülmektedir. Yani benzer gelir seviyelerine sahip bireyler, geçmişteki gelirlerine veya çevresindeki insanların zenginliklerine bağlı olarak mutluluk seviyeleri değişkenlik gösterebilir. Yapılan çalışmalarda belirli bir gelir düzeyinden sonra gelir artışının mutluluk üzerindeki etkisinin azaldığı görülmektedir¹¹. Ayrıca düşük gelirli bölgelerde ve sadece temel ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayan düşük gelirli topluluklarda mutlak gelir artışının sonucunda mutluluğun arttığını fakat gelirin belirli bir seviyeye ulaştıktan

¹¹ Literatürde buna ‘Esterlin Paradoksu’ denilmektedir. Bknz: Gül (2017), Becchatti ve Rosetti (2009), Headey vd. (2008).

sonra mutluluk seviyesinde artış sağlamadığı görülmüştür¹² (Gül, 2017: 73 ve Diener vd., 1993: 196-201). Bununla birlikte eğer gelir sosyal bağımlılığı ve canlılığı artırırsa mutluluk üzerinde pozitif etki edebilmekte ve mutluluk bazen genetik bileşene bazen de dış faktörlere bağlı olabilmektedir (DeLeire ve Kalil, 2010: 164-165).

Dolayısıyla davranışsal iktisadın bir alt disiplini olan mutluluk ekonomisi, bireyin mutluluğunu belirleyen ve etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bu faktörler arasındaki değerlerin hangi ağırlıkta olduğunu incelemektedir (Şeker, 2011: 116 ve Dumludağ, 2011: 8-9). Bu çerçevede mutluluk ile ilgi çalışmalar her ne kadar felsefe biliminde Antik Yunan felsefesine kadar geriden başlamış olsa da iktisat biliminde mutlulukla ilgili kuramsal yaklaşımların daha geç tarihlerde başladığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda Adam Smith, John Stuart Mill ve Jeremy Bentham gibi erken dönem iktisatçıların çalışmalarında mutluluk olgusuna değindikleri söylenebilir (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 289). Mutluluk ile ilgi çalışmalar erken dönemlerde görülmesine rağmen dünyada bu alana olan ilgi 1960 sonrasında yapılan ampirik çalışmalar ile birlikte artmış ve günümüze değin gelmiştir. Türkiye’de ise konuya olan ilgi ve yapılan bilimsel çalışmaların sayısının özellikle 2003’den beri düzenli bir şekilde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan ‘Yaşam Memnuniyeti Anketi’nin’ sonuçlarının paylaşılmasıyla birlikte arttığı ileri sürülebilir (Veenhoven ve Dumludağ, 2015b: 46 ve Çirkin ve Göksel, 2016: 376). Son dönemlerde mutluluk ekonomisine olan ilginin bir nedeni olarak da yaşam standartlarındaki iyileşme gösterilebilir. (Veenhoven ve Dumludağ, 2015a: 205). Bu alanın ilgi çekmesiyle birlikte tüketim ve/veya gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi analiz eden ampirik çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu amaçla literatürde hem Dünyada hem de Türkiye için yapılmış bazı ampirik çalışmaların sonucunda elde edilmiş bulguları aşağıdaki gibi derleyebiliriz.

DeLeire ve Kalil (2010:169-172) mutluluk ve tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere yaptıkları çalışmada harcamayı; boş zaman, dayanıklı tüketim malları, yardım ve hediyeler, kişisel bakım ve giyim, sağlık hizmeti, yiyecek ve içecek, kamu hizmeti ve barınma ve son olarak ulaşım olmak üzere dokuz kaleme ayırmıştır. Yapılan analizin sonucunda belirtilen kalemlerden yalnızca boş vakit harcamanın (leisure spending) mutluluk üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹² Ayrıca bkz. Duesenbery (1967).

Köksal ve Şahin (2015) çalışmalarında, gelir ve gelir karşılaştırması değişkenlerini kullanarak bu değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bu amaçla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2012 yılında yapılan Yaşama Memnuniyeti Araştırması'ndan elde edilen veriler kullanılmışlardır. Çalışmalarında gelirin ve gelir karşılaştırmasının bireylerin mutlulukları üzerindeki tek tek etkisini ve birlikte etkisini test etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda aylık hane halkı gelirin bireylerin mutluluğu üzerinde pozitif etki ettiği, ancak mevcut durumları geçmişten daha iyi olan bireylerin mutluluğu üzerinde negatif etki ettiği görülmüştür. İki değişkenin birlikte mutluluk üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Caporale vd. (2009) 19 Avrupa ülkesi¹³ için Avrupa Sosyal Anket (ESS) tarafında toplanan yatay kesit verilerinden yararlanarak mutluluk, gelir ve nispi gelir arasındaki ilişkiyi sıralı probit modeli (ordered probit model) ile test etmişlerdir. Modellerinde mutluluğu bağımlı değişken, gelir ve nispi gelir ise bağımsız değişken olarak almışlardır. Yapılan analiz sonucunda yaşam doyum düzeyi (life satisfaction level) ile gelir arasında güçlü pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Gelir artınca yaşam doyum seviyesinin arttığı görülmüştür. Referans gelir ise nispi gelir hipotezini destekleyen bir sonuç vermiştir. Yani referans gelir grubunun refah üzerinde olumsuz bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Ancak Doğu Avrupa¹⁴ ülkelerinde referans gelir grubunun refah üzerinde olumlu etki yarattığı sonucu elde edilmiştir. Ayrıca analiz sonucunda şu bulgulara da ulaşılmıştır; evlilik, sağlıklı yaşam mutluluk üzerinde pozitif etkiye sahipken, boşanmak, ayrılmak ve çocuk sahibi olmak ise negatif etkiye sahiptir.

Tsui (2014) çalışmasında Tayvan Sosyal Değişim Anketi (TSCS) tarafından elde edilen verilerden yararlanarak Tayvan'da mutluluğu etkileyen faktörleri ve gelir¹⁵ ve mutluluk arasındaki ilişkiyi sıralı probit modelini kullanarak analizini yapmıştır. Yazar tarafından yapılan analizler incelendiğinde mutlak gelir, nispi gelir ve beklenen gelirin yani genel olarak gelirin mutluluk üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Ancak mutlak gelirin açıklayıcı değişkenler arasında en büyük etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca

¹³ Analize dahil edilen Avrupa Ülkeleri; Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık.

¹⁴ Analize dahil edilen Doğu Avrupa Ülkeleri; Slovenya, Polonya, Yunanistan, Macaristan, Çek Cumhuriyeti.

¹⁵ Analizde geliri, mutlak gelir (absolute income), nispi gelir (relative income) ve beklenen gelir (expected income) olarak ele almıştır.

analizde cinsiyet, yaş eğitim seviyesi, medeni durum, iş-meşgulliyet (occupation) gibi faktörlerin de mutluluk üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buna göre Tayvan toplumunda kadınlar erkeklerden, genç ve yaşlı grubu orta yaş grubundan, evli bireylerin bekar bireylerden daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda eğitim seviyesinin de mutluluk üzerinde pozitif etki yarattığı görülmüştür.

Becchatti ve Rosetti (2009) gelirin neden her zaman mutluluk getirmediğini analiz etmişlerdir. Bunun için 1984-2003 dönemi için Almanya’da büyük bir örneklem üzerinde mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi test etmek için probit panel tahmin yöntemi kullanarak analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre sağlığın bozulması, eksik istihdam, negatif nispi gelir etkisi, olumsuz medeni durum şokları, sosyal yaşam göstergelerindeki değişimler ve gelirdeki eş zamanlı bir artışın her zaman için mutluluk getirmeyebileceği sonucuna varılmıştır.

Blanchflower ve Oswald (2004) Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri için mutluluk ekonomisini incelemişlerdir. Yaptıkları analiz sonucu Tsui (2014) tarafından yapılmış olan çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Çalışmalarında yüksek gelirin mutluluk getirdiği ve nispi gelirin önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Mutluluğun yaşam içerisinde U şeklini aldığı ve yaklaşık 40 yaş civarında minimum olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca iyi oluşun (well-being) kadınlar, evli insanlar ve yüksek eğitimli insanlar arasında yüksek olduğu bulgusu gözlemlenmiştir.

Çirkin ve Göksel (2016) tarafından Türkiye’de 622 kişi ile yapılan anketlerden elde edilen verilerin sıralı probit tahmin yöntemiyle yapılan analizin sonuçlarına bakıldığında yukardaki diğer çalışmalara benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Bu çalışmada öznel iyi oluşun iki bileşeni olan mutluluk ve yaşam doyumunun gelirin yanı sıra farklı ekonomik ve demografik değişkenlerden nasıl etkilendiği incelenmiştir. Buna göre öncelikle gelirden meydana gelen artış öznel iyi oluşun iki bileşeni üzerinde farklı etki etkiler yaratmaktadır. Gelirden meydana gelen artış mutluluk seviyesi üzerinde istatistiki olarak anlamlı değilken yaşam doyumunu üzerinde istatistiki olarak anlamlı etki yarattığı bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca bireyin cinsiyetinin kadın olması, evlilik veya birliktelik, eğitim seviyesi mutlu olma olasılığını ve daha yüksek bir yaşam doyum seviyesine sahip olma olasılığını artırırken, kişinin yaşında meydana gelen artış, çocuk sahibi olma gibi faktörlerde mutlu olma olasılığını ve daha yüksek yaşam doyum seviyesine sahip olma olasılığını azaltmaktadır.

Türkiye için yapılan diğer bir çalışma ise Servet (2017) tarafından yapılmıştır. Çalışmasında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırması anketinin verileri kullanılarak 2004-2014 yılları arasında Türkiye’de mutluluk düzeyi ile hane halkı geliri ve ekonomik ve demografik değişkenler arasındaki ilişki sıralı logit yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda bireylerin gelir düzeyinin, sağlık durumunun, refah düzeyinin ve ihtiyaçları karşılama düzeyinin mutluluk üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ve evlilik durumunun ise negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 2: 2015 Yılında Türkiye’de Yaşam Memnuniyet Endeksi ve Sıralaması(TUİK)

İller	Sıralama	Endeks	Mutluluk Düzeyi (%)	İller	Sıralama	Endeks	Mutluluk Düzeyi (%)
Sinop	1	1.0000	77.7	Ağrı	42	0.5076	60.1
Afyonkarahisar	2	0.9655	76.4	Kastamonu	43	0.5036	60.0
Bayburt	3	0.9510	75.9	Iğdır	44	0.4938	59.6
Kırıkkale	4	0.9389	75.5	Sivas	45	0.4916	59.5
Kütahya	5	0.8907	73.8	Bingöl	46	0.4908	59.5
Düzce	7	0.8629	72.8	Bitlis	48	0.4795	59.1
Uşak	8	0.8509	72.3	Van	49	0.4683	58.7
Siirt	9	0.8316	71.7	İstanbul	50	0.4602	58.4
Şırnak	10	0.8234	71.4	İzmir	51	0.4557	58.2
Balıkesir	11	0.8058	70.7	Ordu	52	0.4543	58.2
Hakkâri	12	0.8016	70.6	Kayseri	53	0.4521	58.1
Isparta	13	0.7951	70.4	Gaziantep	54	0.4515	58.1
Bolu	14	0.7895	70.2	Trabzon	55	0.4375	57.6
Sakarya	15	0.7752	69.6	Şanlıurfa	56	0.4302	57.3

Kırşehir	18	0.7068	67.2	Denizli	59	0.4137	56.7
Amasya	19	0.6738	66.0	Çorum	60	0.4086	56.6
Giresun	22	0.6581	65.5	Karabük	63	0.4036	56.4
Adıyaman	23	0.6455	65.0	Ankara	64	0.3994	56.2
Niğde	24	0.6435	64.9	Muş	65	0.3557	54.7
Erzincan	25	0.6331	64.6	Edirne	66	0.3386	54.1
Nevşehir	26	0.6320	64.5	Malatya	67	0.3346	53.9
Yalova	28	0.6096	63.7	Kırklareli	69	0.3142	53.2
Çanakkale	29	0.6068	63.6	<u>Adana</u>	<u>70</u>	<u>0.3089</u>	<u>53.0</u>
Bilecik	30	0.6045	63.6	<u>Mersin</u>	<u>71</u>	<u>0.3044</u>	<u>52.8</u>
Karaman	31	0.5897	63.0	Muğla	72	0.2920	52.4
Artvin	32	0.5813	62.7	Batman	73	0.2884	52.3
Eskişehir	33	0.5804	62.7	Elazığ	74	0.2733	51.7
Rize	34	0.5485	61.6	Mardin	75	0.2696	51.6
Samsun	37	0.5334	61.0	Antalya	78	0.2189	49.8
Kilis	38	0.5289	60.9	Diyarbakır	79	0.1875	48.7
Ardahan	39	0.5249	60.7	Osmaniye	80	0.1062	45.8
Yozgat	40	0.5247	60.7	Tunceli	81	0.0000	42.0

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 1’de, 2015 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan yaşam memnuniyeti anketinin sonuçlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi analize dâhil edilen Adana ve Mersin illeri yaşam memnuniyeti sıralamasında altlarda yer almaktadır. Buna göre yaşam memnuniyeti sıralamasında Adana 70. sıradayken Mersin 71. sırada yer almaktadır. Yaşam memnuniyeti endeksine bakıldığında Adana ve Mersin’in yaşam memnuniyeti

endekslerinin sırasıyla 0.3089 ve 0.3044 gibi düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Yine tablodan da görüldüğü gibi Adana'da mutluluk düzeyi % 53 Mersin'de ise % 52,8'dir. Adana ve Mersin'in mutluluk düzeylerinin Türkiye ortalamasının altında yer almasından dolayı çalışmada Mersin ve Adana illeri seçilmiştir.

2. YÖNTEM, VERİ VE ANALİZ BULGULARI

Çalışmada tüketim ve mutluluk arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek amacıyla literatürde sıkça kullanılan Oxford Mutluluk Ölçeği'nin (Oxford Happiness Scale) kısa Türkçe formu kullanılmıştır (Öztürk vd., 2017: 29). . Gül, s. (2017), Öztürk, vd.(2017), Doğan, ve Çötök (2011) ve Demir ve Murat (2017) gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda da bu ölçek tercih edilmiştir. Oxford mutluluk ölçeği 1980'lerin sonunda Oxford Üniversitesi tarafından Deneysel Psikoloji Bölümü'nün kurum içi kullanımları için kişisel mutluluğun geniş bir ölçüsü olarak tasarlanmıştır (Hills ve Argyle, 2002: 1073). Ölçek toplamda 29 sorudan oluşmaktadır. Bu ifadelerden 12 tanesi negatif değerliliğe sahiptir. Yani bu 12 soru hesaplanırken negatif değerlilik alacak şekilde hesaplanmaktadır. Oxford mutluluk ölçeğini içeren anket Mersin¹⁶ ve Adana'nın¹⁷ merkez ilçelerinde yapılmıştır. Mersin ilini temsil edebileceği düşünülen toplam 445 ve Adana ilini temsil edebileceği düşünülen toplam 403 hane halkı basit tesadüfi yöntemle belirlenmiş ve hane halkıyla birebir görüşmeler yapılarak toplamda 848 anket yapılmıştır.

Mutluluk düzeyini ölçmek üzere kullanılan Oxford Mutluluk Ölçeği yeniden düzenlenerek altılı likert ölçeği haline dönüştürülmüştür. Altılı likert ölçeğinde; 1 hiç katılmıyorum, 2 çoğunlukla katılmıyorum, 3 biraz katılıyorum, 4 katılıyorum, 5 çoğunlukla katılıyorum ve 6 tamamen katılıyorum ifade etmektedir (Gül, 2017: 29). Ancak bu çalışmada beşli likert ölçeği tercih edilmiştir. Bunun nedeni, hane halkının sorulara daha rahat ve sağlıklı yanıtlar vermesini sağlamaktır. Üçlü ölçeğin yanıtları yeterince ayırtıramaması ve yedi ve daha fazla ölçeğin hane halkı tarafından algılanamaması, beşli likert ölçeğinin seçilmesinde etkili olmuştur.

Tablo 3'te çalışmada analize dâhil edilen değişkenler verilmektedir. Bağımlı değişken mutluluk düzeyi olarak alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise sırasıyla; cinsiyet, medeni hal, kronik

¹⁶ Dört merkez ilçe: Akdeniz, Mezitli, Yenişehir, Toroslar.

¹⁷Üç merkez ilçe: Seyhan, Yüreğir, Çukurova.

hastalık, çalışma durumu, alkol ve sigara tüketimi, hane genişliği, cep telefonu ve TV için harcanan günlük zaman, aylık toplam harcama, aylık toplam aile geliri, yaş, boy ve kilo olarak belirlenmiştir. Çalışmada bağımlı değişkenlerin; ortalama tüketim (harcama/gelir), kişi başı tüketim (harcama/hane), spor, cep telefonu + TV, medeni durum ve eğitim gibi faktörlerin nasıl etkilediğini analiz etmek amacıyla sıralı logit ve sıralı probit modelleri kullanılmıştır. Sıralı logit ve sıralı probit model yöntemlerinin seçilmesinin başlıca nedeni bağımlı değişkenin sıralı (ordinal) bir yapıda olmasıdır. Dolayısıyla sıralı logit ve probit modellerinin kullanılmasının daha uygun olduğu söylenebilir¹⁸ (Dumludağ, 2011: 122 ve Ball ve Chernova, 2008: 510). Ayrıca beşli likert ölçeği ile yapılan anketler sonucu Chronbach's Alpha güvenilirlik testi katsayısının 0,87 çıkması beşli likert ölçeği seçiminin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Analize Dahil Edilen Değişkenler

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
Mutluluk (1-5)	Cinsiyet (E:1, K:0)
	Medeni Hal (E:1, B:0)
	Kronik Hastalık (V:1, Y:0)
	Ailede Kronik Hastalık (V:1, Y:0)
	Meslek (V:1, Y:0)
	Alkol Tüketimi (E:1, H:0)
	Sigara Tüketimi (E:1, H:0)
	Hane Genişliği
	Günlük Cep Telefonu Kullanım Süresi
	Günlük TV izleme Süresi
	Aylık Ortalama Toplam Harcama (Barınma, Gıda, Eğitim, Ulaşım, İletişim, Bilişim vb.)

¹⁸ Ayrıca bkz. Gül (2007), DeLeire ve Kalil (2010) ve Caporale vd. (2009).

	Aylık Toplam Aile Geliri (Maaş, Kira vb.)
	Yaş
	Boy
	Kilo

Tablo 4’te ise analizde kullanılan değişkenlerin ortalama değerleri verilmiştir. Eğitim değişkeni için; 1 ilkökul, 2 ortaokul, 3 lise ve 4 üniversite olarak belirlenmiştir. Bu ölçüğe göre düşük gelir düzeyinde ortalama eğitim düzeyi 2.59 olarak görülmektedir. Yani çoğunlukla ortaokul ve lise düzeyine sahip olduğu gözlemlenmektedir. Orta gelir düzeyi için ortalama eğitim düzeyi 2.8 olup, benzer bir şekilde ortaokul ve lise düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Yüksek gelir düzeyinin ortalaması ise 3.15 olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin çoğunlukla lise ve üniversite mezunu olduğu sonucuna varılmaktadır. Düşük gelir düzeyi grubunda kişi başı gelir düzeyi 567.66 iken orta gelir ve yüksek gelir düzeyi gruplarında sırasıyla 1080.59 ve 2481.46 olarak görülmektedir. Aynı şekilde düşük gelir düzeyi ve yüksek gelir düzeyi grupları arasındaki ortalama harcama farkının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yaş ortalaması her gelir seviyesinde birbirine yakındır. Ortalama hane genişliği ise gelir seviyesi arttıkça düşmektedir.

Tablo 4: Anketlerden Elde Edilen Verilerin Ortalamaları

	Eğitim	Yaş	Hane	Cep	Tv	Harcama	Gelir	Kbgelir	Sapor	Y
Düşük Gelir Düzeyi	2.59	37.4	4.44	4.31	2.75	2340.88	2468.96	567.66	2.32	3.44
Orta Gelir Düzeyi	2.8	39.36	3.6	4.43	2.54	3441.7	3862.98	1080.59	2.22	3.54
Yüksek Gelir Düzeyi	3.15	37.21	2.99	4.35	2.14	5629.07	7139.82	2481.46	2.65	3.65

Anketlerden elde edilen veriler kullanılarak yapılan sıralı logit ve probit tahmininin analiz sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir. Model 1, Model 2 ve Model 3 sırasıyla Adana, Mersin ve Çukurova Bölgesi için yapılan tahmini sonuçları temsil etmektedir. Model 4, Model 5 ve Model 6 ise sırasıyla düşük gelir grubu, orta gelir grubu ve yüksek gelir grupları için tahmin edilen sonuçları yansıtmaktadır. Model 1 sıralı logit yöntemiyle tahmin edilmiştir. Bunun dışında kalan diğer beş model sıralı probit yöntemiyle tahmin edilmiştir

Tablo 5: Sıralı Probit ve Logit Model Tahmin Sonuçları

	X ₁ (Harcama/Gelir)	X ₂ (Harcama/Hane)	X ₃ (Spor)	X ₄ (Cep + TV)	X ₅ (Medeni Durum)	X ₆ (Eğitim)
Model 1	-1.88 (0.0334)*	----	----	----	----	----
Model 2	-1.80 (0.0001)*	-8.45 (0.1511)*	----	----	----	----
Model 3	-1.34 (0.0001)*	2.79 (0.5549)*	----	----	----	----
Model 4	0.14 (0.8883)*	0.000512 (0.2715)*	0.23 (0.0000) *	-0.033 (0.0694) *	----	----
Model 5	-1.42 (0.0379)*	----	0.18 (0.0002) *	-0.04 (0.0297) *	----	----
Model 6	-1.27 (0.0145)*	-5.46 (0.9398)*	0.22 (0.0000) *	-0.01 (0.5465) *	0.31 (0.0234) *	-0.12 (0.0834) *

*Prob.(Olasılık Değerleri 0.05 düzeyine göre)

Tablo 5'te bulunan analiz bulgularına göre; ortalama tüketim Model 4'te %5 seviyesinde anlamsız çıkmakta ve diğer modellerde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar çıkmaktadır. Buna göre Model 4 hariç diğer modellerde ortalama tüketim değişkeni istatistiksel olarak oldukça anlamlıdır ve negatif değerlidir. Ortalama tüketim arttıkça logit değeri azalır. Yani ortalama tüketim arttıkça bireylerin mutlu olma ihtimalleri azalır.

Kişi başı tüketim Model 2, Model 3, Model 4 ve Model 6'da analize dâhil edilmiştir. Ancak bu modeller için yapılan tahminlerin sonuçlarına bakıldığında her dört modelde de kişi başı tüketim değişkeninin istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla kişi başı gelir ile mutluluk arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Spor yapma değişkeni düşük gelir düzeyi, orta gelir düzeyi ve yüksek gelir düzeyi modellerinde analize dâhil edilmiştir. Her üç modelde spor değişkenine ait katsayının istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla her üç gelir grubunda spora ayrılan zaman arttıkça bireylerin mutlu olma ihtimalleri artmaktadır.

Medeni durum ve eğitim düzeyi yalnızca Model 6'da analize dâhil edilmiştir. Bu modelin tahmin sonuçlarına göre medeni durum (bireyin evli olması) ve eğitim değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlara göre bireyin evli olması ve mutluluk düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmekte iken eğitim düzeyi ile mutluluk düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Buna göre evlilik bireyin mutluluğunu artırırken eğitim seviyesi arttıkça bireyin mutluluk düzeyi azalmaktadır.

SONUÇ

Mutluluk ekonomisi ile ilgili yapılan amprik çalışmalar analiz edildiğinde tüketimin mutluluk üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yarattığı görülebilmektedir. Bu çalışmada da mutluluk ve tüketim arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek amacıyla yapılan anketlerden elde edilen veriler sıralı probit ve logit modelleri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre düşük gelir grubu hariç, ortalama tüketimin bireylerin mutlu olma ihtimallerini azalttığı tahmin edilmiştir. Bu anlamda analizde elde edilen sonuçlar Becchatti ve Rosetti (2009) tarafından yapılan analiz sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Düşük gelir grubunda (Model 4) ortalama tüketim ve mutluluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Tahmin edilen modellerde kişi başı tüketim ve mutluluk arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Yine aynı

şekilde bu değişken için elde edilen sonuçlar DeLeire ve Kalil (2010) ve Çirkin ve Göksel (2009) tarafından yapılan çalışmalarda tahmin edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

İktisadi değişkenlerin yanı sıra analize dâhil edilen sosyo-kültürel değişkenlere bakıldığında ise bu değişkenlerinde her gelir seviyesinde farklı etkiler yaratıldığını söylemek yanlış olmaz. Buna göre spor değişkeni düşük, orta ve yüksek gelir grubunda mutluluk mutluluğu artırmaktadır. Cep telefonu ve TV'ye ayrılan zaman ise sadece orta gelir grubunda etkili bir şekilde mutluluğu azaltırken orta ve yüksek gelir grubu üzerinde bir etkisi yoktur. Bireyin veli olması yüksek gelir grubunda mutluluğu artırırken eğitim düzeyinin bu gelir grubu üzerinde bir etkisi yoktur. Dolayısıyla tahmin sonuçlarına göre iktisadi değişkenlerden çok sosyal ve kültürel aktivitelerin bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bireylere daha yüksek refaha sahip bir ortam sağlanabilmesi için iktisadi gelişmelerle birlikte bireylerin sosyal ve kültürel aktivitelere katılımı için olanaklar artırılmalı ve bu faktörlerin finanse edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ball, R. & Chernova, K. (2008). Absolute Income, Relative Income, and Happiness. *Social Indicators Research*, 88(3). 497-529.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. Sarmal Yayınevi: İstanbul.
- Bayhan, V. (2011). Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: ‘‘Tüketiyorum Öyleyse Varım’’. *Sosyoloji Konferansları*, (43), 221-243.
- Becchetti, L. & Rossetti, F. (2009). When money does not buy happiness: The case of ‘‘frustrated achievers’’. *The Journal of Socio-Economics*, 38.159–167.
- Blanchflower, D. G. & Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88. 1359– 1386.
- Bocutoğlu, E. (2014). Ana Akım Konjonktür Teorileri ve 2007 Küresel Finansal Krizi. *International Review of Economics and Management*, 2(2), 1-39.
- Burns, J. H. (2005). Happiness and utility: Jeremy Bentham's equation. *Utilitas*, 17(1), 46-61.
- Busch, M. (2008). Adam Smith and Consumerism’s Role in Happiness: Modern Society Re-examined. *Major Themes in Economics*, 10(6). 65-77.
- Caporale, G. M., vd. (2009). Income and happiness across Europe: Do reference values matter? *Journal of Economic Psychology*, 30. 42–51.
- Çirkin, Z. & Göksel, T. (2016). Mutluluk ve Gelir. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2). 375-400.
- DeLeire, T., & Kalil, A. (2010). Does consumption buy happiness? Evidence from the United States. *International Review of Economics*, 57(2), 163-176.
- Demir, R. ve Murat, M. (2017). Öğretmen Adaylarının Mutluluk, İyimserlik, Yaşam Anlamı ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(7). 349-378.
- Diener, E. vd. (1993). The Relationship between Income and Subjective Well-Being: Relative or Absolute? *Social Indicators Research* 28(3).195-223.

Doğan, T. & Çötök, N.A.(2011). Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36). 165-172.

Duesenberry, J.S. (1967). *Income, Saving, and The Theory Of Consumer Behavior*. A Galaxy Book New York Oxford University Press: New York.

Dumludağ, Ö. G. (2011). Mutluluk Ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Easterlin, V. (2011). Life Cycle Happiness and Its Sources Intersections of Psychology, Economics and Demography. *Journal of Economic Psychology*, 27, 463-482.

Eser, R. & Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1). 287-321.

Güven, C. (2012). Reversing the question: Does happiness affect consumption and savings behavior?. *Journal of Economic Psychology*, 33(4), 701-717.

Gül, S. (2017). Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hatipoğlu, Y. Z. (2012). Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji İle Krizi Anlamak. (2017 tarihinde teacongress.org/papers2012/HATIPOGLU.pdf adresinden alındı)

Headey, B., Muffels, R., & Wooden, M. (2004). Money doesn't buy happiness.... Or does it? A reconsideration based on the combined effects of wealth, income and consumption. Tartışma Metni, IZA DP No: 1218.

Headey, B., vd. (2008). Money Does not Buy Happiness: Or Does It? A Reassessment Based on the Combined Effects of Wealth, Income and Consumption. *Soc Indic Res*, 87. 65–82.

Hills, P., & Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and individual differences*, 33(7), 1073-1082.

Jevons, W. S. (1965). *The Theory Of Political Economy*.

Köksal, O. & Şahin, F. (2015). Gelir ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasının Etkisi. *Sosyoekonomi*, 23(26). 45-59.

- Kükreci, Ö. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Hedonik Tüketimin Cinsiyete Göre Farklılaşması. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmalar Dergisi*, 1. 78 – 87.
- Öztürk, L. vd. (2017). Lisans Öğrencilerinin Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi: Kırıkkale Üniversitesi Örneği. *Akademik Yaklaşım Dergisi*, 8(1). 23-39.
- Rojas, M. (2007). Heterogeneity in the relationship between income and happiness: A conceptual-referent-theory explanation. *Journal of Economic Psychology*, 28. 1–14.
- Savaş, P.D. (2000). İktisadın Tarihi. Siyasal Kitabevi: Ankara
- Servet, O. (2017). Mutluluğun Türkiye’deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (35). 16-42.
- Şeker, M. (2010). Mutluluk Ekonomisi. İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları, 39. 115-134.
- Şeker, M. (2011). Mutluluk Ekonomisi. *Sosyoloji Konferansları*, 39, 115-140.
- Tsui, H. (2014). What affects happiness: Absolute income, relative income or expected income? *Journal of Policy Modeling*, 36. 994–1007.
- Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015a). İktisat ve Mutluluk. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58. 46-51.
- Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015b). İktisat ve mutluluk: Bugün daha mutlu muyuz? (Dumludağ vd.). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* içinde (ss. 201-230). İmge Kitabevi: Ankara.
- Veenhoven, R. (2003). Hedonism and Happiness. *Journal of Happiness Studies*, 4(44), 437-457.
- Weisskopf, W. A. (1971). *Yabancılaşma ve İktisat*. Anahtar Yayınevi: İstanbul.
- Wu, X. & Li, J. (2017). Income inequality, economic growth, and subjective well-being: Evidence from China. *Research in Social Stratification and Mobility*, 52. 49–58.

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 1

ISSN: 2717-6665
